

Методологічні проблеми педагогічного керування розвитком особистості

Для вивчення особистісно-професійного становлення ми звертаємося до положення про науку як відкритої самоорганізуючої системи, що дозволяє розглядати досліджувані явища в динаміці свого становлення (В.Є. Ключко). З точки зору автора **теорії психологічних систем (ТПС) В.Є. Ключко, *будь-яка наука починається зі статички, з вивчення стану, але потім переходить до вивчення динаміки, до процесу становлення, виділяючи точки зростання і тенденції розвитку***, тому транспективний аналіз можна застосувати до онтогенезу як історії становлення людини як самоорганізуючої психологічної системи.

Повнота дослідження феномену особистісно-професійного РОЗВИТКУ в умовах вищої професійної освіти як **акмеологічного завдання** може бути досягнута в тому випадку, **якщо розглядати це становлення як форму прояву самоорганізації людини як цілісної психологічної системи**. Тільки з точки зору **системного бачення** людини можна говорити про його самоорганізації, оскільки поза такого підходу саме поняття самоорганізації втрачає всякий сенс - вона є насамперед властивість і ознака системи, яка само організовується. **Саме тому можна вважати актуальним завдання вивчення особистісно-професійного становлення в контексті теорії психологічних систем (ТПС)**.

Можливості **теорії психологічних систем** стосовно до проблеми особистісно-професійного становлення дозволяють на разі вирішити методологічні складності акмеології, пов'язані зі зверненням до самоорганізації системи, що передбачає досягнення більш оптимального способу організації, і не маючи в своєму розпорядженні системного визначення людини як предмета психологічного пізнання. Слід зазначити не випадковість виходу інтересу до проблеми досягнення вершин життєдіяльності за межі вузьких наукових сфер, вимагаючи при аналізі обліку всього обсягу чинників, що у цьому процесі **як діяльності, як ціннісно-смисловий бази власне людського існування. І саме система виробляє, породжує фактори, що визначають саморух, еволюцію за межі обмежують її розвиток внутрішніх і зовнішніх факторів**.

Стає очевидною можливість розглядати соціальні взаємодії (освітні середовище вищої школи), що змінюють самоорганізацію людини як психологічної системи. У контексті теорії психологічних систем це можна зрозуміти як поява таких новоутворень в психологічних системах, які включаються в подальшу детермінацію розвитку системи; самоорганізація починає виступати як організація розвитку.

Отже, особистісно-професійне становлення передбачає насамперед аналіз джерел активності, зміна яких визначає і зміст діяльності, спрямованої на творення людиною самої себе і утримання власної цілісності.

Саморух, саморозвиток властиві будь-яким відкритим самоорганізуючимся системам.

Розуміючи особистісно-професійне становлення в найзагальнішому вигляді як адекватний для людини, наділеної свідомістю, процес саморозвитку, що характеризується прогресивною спрямованістю (конструктивна інтенція), інтенсивністю (лавиноподібний динамізм), принципової незавершеністю (відкритість до наступного витка розвитку), ми вважаємо її іманентною, інваріантним ознакою, відповідним природі людини.

Пошук методологічних, теоретичних і власне методичних основ для інтеграції акмеологічного та загальпсихологічного методів аналізу є необхідною умовою для

наукового пояснення змін, що відбуваються в людях, як результату руху культурного, економічного, соціально-політичного контексту їхнього буття.

Таким чином, постановка *проблеми особистісно-професійного становлення в умовах вищої професійної освіти неминуче виводить до необхідності залучення системного аналізу.*

Найточнішим поняттям, здатним позначити одночасно об'єктивну і суб'єктивну реальність, стало поняття «світ конкретної людини». У ТПС цей світ розуміється як «перехідний шар між об'єктивною і суб'єктивною реальностями. У логіці ТПС багатовимірний світ людини розуміється як «саме людське в ньому». Становлення світу людини визначає становлення певного способу життя. Стаючи **суверенною особистістю**, тобто особистістю, що володіє всією повнотою координат багатовимірного світу, *людина отримує можливість змінювати спосіб життя, стимулюючи тим самим подальший розвиток власного світу.* У вирішенні протиріччя між *образом світу і способом життя проходить і саме життя людини. Основна функція мислення в реальній життєдіяльності, як зазначає О.М. Краснорядцева, полягає в постійному виявленні вказаного протиріччя і визначенні способів його вирішення.*

У ТПС *саморозвиток і самодетермінація* виступають як необхідна умова життя - як різномірне, що не має меж нормотворчий рух, спосіб буття людини в якості самоорганізуючої психологічної системи.

Багатовимірний світ людини розуміється в ТПС як особливий простір, що формується прижиттєво, ускладнюється в міру набуття людиною нових координат. Таким чином, ТПС розуміє людину як складну систему, центром якої є людина як біосоціальна істота, а психіка розглядається як те, за допомогою чого забезпечується дальнодействие людини в її предметних ціннісно-смилових полях, здійснюється і утримується перехід суб'єктивного (поточні стану людини) в предметний світ і зворотний рух світу у свідомість людини. При цьому, ціннісні координати світу людини роблять його порівняним з іншими людьми, з самим собою завтрашнім, ще не став, ще тільки можливим, полагаючим відкривається для нього дійсність простором для розвитку, тобто життя.

ТПС робить своїм предметом процес породження і становлення цієї психологічної онтології, переносючи центр ваги в дослідженнях в реальну життєдіяльність - туди, де йде справжній процес становлення людського в людині і відбувається реальний цикл життєздійснення/ життєтворення./

Крім того, ТПС дозволяє *розглядати освітнє середовище як дійсність даної людини, що містить в собі його власну суб'єктивність, «осів» на об'єктах і перетворила їх в предмети, що мають для людини значення, сенс, цінність.*

Ця науково-методологічна ідеологія збігається з основними завданнями, які покликане вирішувати сучасна освіта, і відповідає цілісній картині акмеологічного знання. Саме *освітнє середовище створює умови*, де світ людини отримує нові виміри - свідомість виходить на новий рівень і *одночасно змінюється спосіб життя, стаючи адекватним* світу, який ускладнюється і його усвідомлення. Саме цей процес і визначає особливості особистісно-професійного становлення, досягнення вершин професійної майстерності, особистісної зрілості. *Справжня діяльність* (освітня, професійна) *відбувається тоді, коли людина розуміє сенс і цінність своїх дій. Саме смисли представляють людині, її потреби (бажання, хотіння, прагнення і т.д.) в предметі і є тому найяскравішими демонстраторами того, як може суб'єктивне спотворювати об'єктивне, дозволяючи людині вибірково взаємодіяти з об'єктивною реальністю (А.Н. Леонтьєв).*

Для розуміння вищої професійної освіти як психолого-акмеологічного процесу, пов'язаного зі смисловим становленням багатовимірного світу, необхідний вихід до

культури через посередника, оскільки сенс існує в культурі у своїй ідеальній формі, і саме культура перетворюється в багатовимірний світ особистості (В.П. Зінченко) . «Конструювання світів» перетворюється на педагогічну проблему, настільки ж істотно перетворюючи традиційні уявлення про освіту, розвиток, навчання і виховання людини (А.Г. Асмолов, А.А. Вербицький, В.В. Рубцов та ін.). Оскільки за своїм походженням цінності надособистісні, надіндивідуальні, закріплені в культурі й існують у ній у своїй ідеальній формі, їх перетворення на афективно-сміслову, індивідуально-особистісну складову життєвого світу конкретної людини, його особливий вимір представляє суть процесу освіти. В рамках ТПС стверджується, що цінності не засвоюються, вони перетворюються в один з вимірів багатовимірного світу людини, перетворюючи його в життєвий світ як простір для реалізації актуальних потреб і можливостей людини (В.Є. Клочко, Е.В. Галажінській). Освіта, що спирається на раціональне «засвоєння», байдуже, знань або цінностей, не може бути ні гуманістичним, ні ефективним, оскільки не відповідає системній природі людини як явища, продовженого в світ і формує через цю продовженого свій життєвий простір, в якому (і через яке) відбувається його самоздійснення (В.Є. Клочко, Г.В. Залевський, О.М. Краснорядцева, Г.Н. Прозументова, Н.В. Козлова, Т.Г. Бохан, А.Н. Зоткін).

Враховуючи, що акмеологія звернена до **категорії особистість**, ми використовуємо визначення, яке дозволяє подолати постійне «сповзання» даної категорії на поняття «людина», що приводить до їх ототожнення. **Особистість - це вищий рівень системної організації людини, її особлива системна (соціальна) якість, що забезпечує гомеостаз, через яке здійснюється соціальна детермінація діяльності та поведінки.**

Аналіз праць методологів (Е.В. Ільєнкова, В.П. Кузьміна, В. Г. Афанасьєва та ін.) показує, що головним у специфіці системних якостей є виділення **рівнів системної організації людини**, які реалізують різні принципи. На **нижчому рівні** - гомеостаз (саморегуляція, автоматичне приведення в норму, прагнення до рівноваги із середовищем), і **на вищому рівні** - **гетеростаз** (розвиток, вихід «за межі» норм, самостійне порушення рівноваги з метою розвитку нового - творчість, самореалізація).

Однак, **діяльність** (освітня, професійна) *не може розвиватися за типом гетеростаза, оскільки вона завжди регульована, обумовлена мотивами, цілями. Завжди є смисли, тобто людина розуміє сенс і цінність своїх дій. Діяльність завжди цілеспрямована, навіть тоді, коли здійснюється формування мети або її конкретизація. У той же час, діяльність характеризується достатньою кількістю новоутворень (наприклад, зміни в освіті), що не дає можливість розглядати її за принципом гомеостазу.*

Саме в теорії психологічних систем психологічна система представлена як система, що працює на **принципі гомеореза**, тобто «Автономізувати процесу виробництва новоутворень або самоорганізації» (Г.А. Югай). Гомеорез є явище, що характеризує спосіб функціонування психологічної системи - реальною, живою, самоорганізується. Логіка самоорганізовується (гомеореза) є взаємопереход, взаємопревращаємості явищ, коли в кожному акті взаємодії внутрішнє переходить у зовнішнє і стає його якістю, в кожному акті взаємодії внутрішнє відображає зовнішнє разом з цим його якістю, в кожному акті взаємодії продуктів виявляє людина відображає об'єкт і себе самого (своє ставлення), особливим чином представлене в об'єкті (В.Є. Клочко). Однак взаємодії продуктують не будь-які, а тільки щодо тотожні протилежності, тільки відповідні, отже причина - в обох взаємодіючих протилежності, в їх відповідності один одному (А.Г. Чусовітіна).

У **самоорганізується психологічну систему** потрапляє і стає її внутрішнім тільки те, що відповідає системі. Взаємодія породжує нову реальність, нову онтологію спільного буття двох протилежних начал в єдиному.

Таким чином можна констатувати, що теорія психологічних систем:

по-перше - надає можливість для акмеології у вивченні особистісно-професійного становлення, виходячи з категорії цілісності, яка виявляє себе в сенсах і цінностях (Е.Н. Дмитрієва). Повнота дослідження особистісно-професійного становлення досягається, якщо розглядати її як форму прояву *самоорганізації людини як цілісної психологічної системи*.

Власне і сфера освіти стверджує себе як першорядний чинник становлення цілісної особистості. Виходячи з акмеологічного підходу, розкриття акме і самоздійснення розглядаються не як ідеальні образи, а як постійний рух. «Конструювання світів» перетворюється на проблему освіти, суттєво перетворюючи традиційні уявлення про навчання і виховання (А.Г. Асмолов, А.А. Вербицький, В.В. Рубцов та ін.);

по-друге - дозволяє обґрунтувати категорію особистісно-професійного становлення як процес кардинальної перебудови особистості, що передбачає активне якісне перетворення свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового ладу і способу життєдіяльності (Л.М. Мітіна, А.К. Маркова, Є.І. Рогов та ін.). Категорія особистісно-професійного становлення являє собою відкрити саморегульовану цілісну систему, що забезпечує продуктивність самоздійснення. У цьому контексті процес особистісно-професійного становлення можна уявити як поступове перетворення мислення людини (з властивими йому індивідуальними особливостями) в професійне мислення (О.М. Краснорядцева), яке бере участь у забезпеченні цілісності й системності складається професійної картини світу і забезпечує саморозвиток власної особистості;

по-третє - сприяє вирішенню протиріччя, представленого в акмеології категоріями «професіоналізм особистості» та «професіоналізм діяльності». Теорія психологічних систем виходить з того, що розвивається не система психічних процесів, не діяльність, що не психіка як система психічних процесів, властивостей і станів, а людина як цілісна психічна система в реальному життєдіяльності. У цьому зв'язку професіоналізм розглядається нами як перманентно відтворюється невідповідність між образом світу професіонала (розширюється і поглиблюється в ході професійної діяльності) та ціннісно-смісловим змістом професійної діяльності (граничним в ньому є ставлення до діяльності як способу самореалізації). При цьому найбільш істотною характеристикою професіоналізму виступає професійна самосвідомість як інтегральна характеристика людини як самоорганізується психологічної системи, констатуючій відповідність виконуваної людиною професійної діяльності тому образу світу, який необхідний для розуміння цінності і сенсу дій, що становлять зміст професійної діяльності (О.М. Краснорядцева).

Професіоналізм в умовах реальної життєдіяльності людини націлений на вирішення завдань на зміст і цінність САМОЇ ДІЯЛЬНОСТІ для суспільства і самого діяча, на осмислення себе як діяча, на утримання власної цілісності як розвивається (і тільки в ній існуючого) явища.

Отже, необхідною умовою трансформації сучасної вищої освіти є використання нового пояснювального принципу в методологічному підставі акмеології - ТПС, що дозволяє побудувати нову концептуальну схему, яка конституює можливість адекватного вирішення проблеми особистісно-професійного становлення в умовах як вищої професійної освіти, так і в процесі післядипломної освіти. Одним з найбільш важливих наслідків такої методологічної роботи є можливість представити сучасну вищу освіту/ післядипломну освіту/ як психолого-акмеологічний процес, що забезпечує продуктивність самоздійснення особистості.